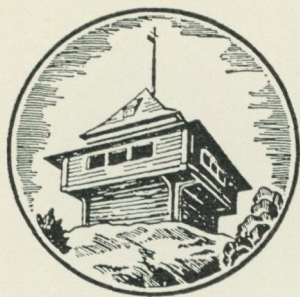




**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1951**



FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH

SKANSENS ÅRSBOK

1951

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en målning av den lilla idylliska 1700-talsgården Svindersvik i Nacka, som nyligen kommit i Nordiska museets ägo och som utförligt behandlas i denna årsbok. Målningen är signerad av Carl Petter Hilleström 1784 och tillhör Nordiska museet, inv.-nr 217,359.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1951
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

BELLMAN HOS BÖRSARKITEKTEN

av Olof Byström

Under senare delen av sin levnad umgicks Bellman med förkärlek inom huvudstadens konstnärskretsar, bland målare, skulptörer, arkitekter, tonsättare och scenartister — något som tydligt framgår av hans från denna period tämligen välbevarade tillfällighetsdiktning. Fem konstnärer tycks ha stått honom särskilt nära: Hilleström, Elias Martin, Sergel, Palmstedt och den tyskfödde tonsättaren Joseph Kraus. Den ur litterär och musikalisk synpunkt mest förfinade och mest inspirerande av dessa konstnärsmiljöer var otvivelaktigt börsarkitekten professor Eric Palmstedts vackra hem vid Tyska brunn, Svartmangatan 22. Palmstedt själv var aktiv musikutövare och till och med under ett par årtionden organist i Riddarholmskyrkan, hans maka, den charmfulla fru Gustava, lät gärna sin vackra sopranstämma ljuda i hemmet till makens ackompanjemang, och ingenting var naturligare än att till stamgästerna i huset räknades både skalden Carl Michael Bellman, arkitektens barndomsvän, och den älskvärde, högt begåvade tonsättaren Joseph Kraus.

Ytterligare några namn ur den Palmstedtska umgängeskretsen kan nämnas. Dit hörde artister som Sergel, Masreliez och Desprez, Elias Martin och Hilleström, författare som Leopold och Fischerström, musiker som abbé Vogler och Johan Wikmanson. Det är onekligen en fantasieggande vänkrets och en exklusiv gustaviansk miljö, som man lika gärna skulle vilja rekonstruera i bild och i skrift som den berömda, gäcksamt oätkomliga aftoncirkeln hos fru Lenngren på Beridarebangatan.

Fredrik Samuel Silverstolpe har i en studie om Kraus fångat en glimt från konstnärshemmet vid Tyska brunn, där Bellmans och Kraus' mästerliga, sommarljusa kantat Fiskarstugan såg dagen i

januari 1792: "Den blef af Skalden författad hos Fru Palmstedt, under en af de frukostar, med hvilka hon fordom samlade hos sig konstnärer af alla yrken. Der sattes ock genast musiken; det ena och det andra för att fira värdinnans födelsedag. Huru lätt borde icke Kraus och Bellman förstå hvarandra såsom lyriske konstnärer?" De rika konstnärliga intressena adlade umgängesformerna hos makarna Palmstedt. Säkerligen bjöds man i det förmögna hemmet på både mat och dryck av hög kvalitet, men före eller efter måltiderna samlades man i en förtrolig krets till vittra och sköna värv: man skrev vers och komponerade, man tecknade och målade akvarell i munter tävlan, och så mynnade det hela ut i högläsning eller musik och sång, med värden själv vid hammarklaveret och hans älskvärda maka som solist, assisterade emellanåt av Bellman själv och andra sjungande eller musicerande gäster. Per Hilleström har, såsom Åke Setterwall klarlagt, i en laverad teckning återgett en dylik scen från börsarkitektens hem, där makarna Palmstedt tillsammans med Bellman presenterar en just fullbordad nyårssång till Sergels ära.

Ett knippe kantater och smådikter av Bellman, tonsatta av Kraus eller Wikmanson och i några utskrifter försedda med vinjetter av Martin, Masreliez eller Hilleström, förmedlar alltjämt en levande kontakt med den skönhetsdyrkande vänkretsen vid Tyska brunn. Till vad som redan är känt och publicerat kan nu läggas ytterligare ett par dikter från Bellman till fru Palmstedt, som helt oväntat påträffats i Nordiska museets samlingar. Dit har de nyligen överlämnats, jämte diverse visavskrifter, från änkefru Elisabeth Lagerlöfs dödsbo — proveniensen har ej gått att närmare fastställa. De båda diktmanuskripten är försedda med akvarellerade vinjetter av hög klass, som avsevärt ökar deras intresse i detta sammanhang.

Äldst är en liten kantat till fru Palmstedt, skriven till hennes födelsedag i januari 1793, jämnt ett år efter Fiskarstugans tillkomst. Utskriften har fått form av ett vittert tidningsblad med titeln Olympen. Det var en genre, som Bellman gärna odlade. En av hans sista litterära planer i livstiden gick i samma riktning, såsom framgår av ett brev till hertiginnan av Södermanland från

OLYMPIEN.

N: 4.



På den 18 Januarii 1793,
Fru Professorskan Gustava Palmstedts
Födelse-dag,

Orden af Carl Mich. Bellman, Musig af C. Ahlström.

Hyllningsskrift från Bellman till fru Palmstedt 1793. Akvarellen
av Elias Martin föreställer Bellman på fisketur vid Drevviken.



Den 1. Sept. 1793

Se! Din Son med ämt behag, Lef förnöjd min hulda Mor,
 Vid Lythiens Stränder hanma! Vid en älskad Faders sida,
 Att Dig, omma Mor! omfamna Och en liten sak förbida,
 På din kärleks-fest i dag. Vet Mor! liten kan bli stor.
 Friska blommor Dig beträcka, Medletid jag upprörd blifvit.
 Och kring Floras Altare', Men för all bli gvaldelt quitt,
 Ses Din krantz, den Tiende. Du! som mig mitt hjerta gifvit,
 Dig Guddomligheter ricka. Jag det åter... det är ditt!

C. P.

Dikt av Bellman, tillägnad fru Palmstedt 1793. Vignetten sannolikt av Louis Masreliez.

maj 1794, där skalden uttrycker sin förhoppning att få fullborda de poetiska och musikaliska arbeten han har i verket "i Form af Ett Weckoblad at i Canton utgifvas, pryddt med Vignetter af Artisster, för at i underdånighet roa Eders Kongl:e Höghet". Enligt numreringen och efterskriften skulle födelsedagsbladet till fru Palmstedt vara ett nummer i en fortlöpande serie; huruvida denna blott är fingerad eller verkligen kommit till stånd, är inte så lätt att avgöra. Det ovannämnda projektet om ett poetiskt veckoblad till hertiginnan kan dock vara direkt inspirerat av en liknande handskriven serie till fru Palmstedt, betitlad Olympen och nu försvunnen så när som på det nyfunna hyllningsnumret, vilket har följande lydelse:

OLYMPEN.

N:o 4.

På den 18 Januarii 1793,

Fru Professorskan Gustava Palmstedts

Födelse-dag,

Orden af Carl Mich. Bellman, Musiq. af O. Åhlström.

Solen stollt ur hafvets sköte	Hjertat kan sitt qval ej stilla,
Gladt uprinner, mild och svag	Tänk Herdinnan nekar mig
Bådar mig en glättig dag,	Att af fångsten rikta sig — —
Vid mitt metspö och mitt flöte. —	Nå, nå — lilla min Camilla
Solen stollt ur hafvets sköte	
Sprider strålande behag.	Under trädets mörka grenar,
	Där jag andas trött och svag —
Jag är sömnig, jag är trött,	Dömme Himlen hur jag menar
Hvem [Hem] till stugan nögd	På Camillas Födslodag.
att vandra;	
Fångsten bör jag intet klandra,	
Men min oskuld är dock stött.	
von Dalins Bläckhorn första gången nyttjadt till Camillas ära.	
Nästa Blad utkommer nästa Tisdag, den 22. Januarii	

Den pastorala dikten med sitt ljusa morgonsceneri och sitt fiskarmotiv anknuter direkt till Fiskarstugan från föregående år. Uppläggningen är dock denna gång mer anspråkslös, instrumentet långt

sprödare, och raderna om "trädets mörka grenar, Där jag andas trött och svag" har säkert en rent självbiografisk innebörd: bekymmer och sjuklighet tyngde hårt på den åldrande skalden vid denna tid. Han var en varm beundrare av Gustava Palmstedt, men någon olycklig kärlek var det knappast fråga om; diktens suckande och av Camilla missgynnade herde tillhör den pastoralagenrens traditionella gestalter.

Scenen får tänkas förlagd till makarna Palmstedts sommarhus, det nu försvunna torpet Hagen vid Drevvikens västra strand. Dit hade skalden förflyttat sitt auditorium redan i Fiskarstugan. I dess dedikationsexemplar har Elias Martin i akvarell målat den kända interiörbilden, förtrollande som miljöskildring, där Bellman hälsar makarna Palmstedt välkomna till det frugala frukostbordet på Hagen. Läger man vinjetten till Olympen bredvid bilden i Fiskarstugan, finner man lätt en slående likhet i kolorit och teckning. Det är ingen tvekan om att Elias Martin skapat även det romantiska sceneri, som pryder Olympens titelsida. Landskapet får betraktas som en fantasiskapelse, i likhet med det utsnitt som finns med på Fiskarstugsbilden, men det är rätt troligt, att det till höger synliga torpet med sina tre byggnader, liksom själva interiören från föregående år, återgår på någon minnesbild från Elias Martins sommarbesök på vännernas gård vid Drevviken.

Akvarellen är för övrigt signerad, visserligen inte med "Martin" utan med "Olofson", vilket ser litet ovant ut men otvivelaktigt är en skämtsam omskrivning av Martins sedvanliga signatur — han var ju son till den kände snickaråldermannen Olof Martin.

Vem är då den fiskande mannen på bilden? Utan tvekan Bellman själv. Han är placerad "under trädets mörka grenar" med en stol bakom sig. Genom dess trasiga ryggestöd har han trätt sin långa krycka, som ytterligare poängterar hans iråkade skröplighet. Den bredbrättade hatten känns igen från ett par av Martins och Hilleströms bellmansporträtt. Annars är figurteckningen tämligen summarisk, gestalten verkar alltför grov och satt, medan ansiktet har en viss likhet med andra bilder av skalden. Manuskriftet bjuder oss alltså på ett hittills okänt bellmansporträtt, visserligen blott en flyktig skiss men av intresse såsom en skapelse av en av poetens mest närstående konstnärsvänner.



Makarna Palmstedt och Bellman, med käppen, hylla Sergels bild, nyårsmorgonen 1792. Interiör från Palmstedts hem vid Tyska Brunn. Laverad teckning av Pehr Hilleström. Nationalmuseum.

Tjugo år tidigare hade Bellman tillbragt några lyckliga sommarveckor i grannskapet, på Follan vid Magelungen, där han svärmade för mamselle Wilhelmina Norman och skapade en rad sånger med fiskarmotiv, bland dem *Opp Amaryllis*, ett av världslitteraturens mest friska och fulländade poem inom den pastorala genren. Även nu på äldre dagar kostymerar han sig alltså som fiskare, när han i fantasin uppvaktar sin väninna Gustava Palmstedt vid Drevviken, men av den eldfulle och upptågslystne sångaren från Magelungen har det blivit en lågmäld och trött gammal herde, med kryckan inom räckhåll, som vemodigt konstaterar att ingen Amaryllis eller Camilla längre har öga för hans fångst eller vill följa med honom på fisketurer "till det lilla grundet, eller dit bort till det gröna sundet" . . .

I december 1792 hade den unge Joseph Kraus ryckts bort av döden. Man har hittills tänkt sig, att Bellmans verksamhet som sångtextförfattare hos makarna Palmstedt därmed var avslutad. Det visar sig emellertid nu, att han efter den kongeniale Kraus'

bortgång åtminstone tillfälligt fann en ny medarbetare i Olof Åhlström, den kände sångkomponisten och musikförläggaren, Carl Petter Lenngrens svåger. Medan Kraus synes ha varit starkt väsensbefryddad med Bellman, torde man kunna säga motsatsen om Åhlström, den framgångsrike men hårdhante förläggaren av Fredmans Epistlar och Fredmans Sånger. Tyvärr ingår ej Åhlströms musik i det påträffade manuskriptet. Efterforskningar i hans stora sångpublikationer och i Musikaliska Akademiens arkiv har inte heller gett några ledtrådar till den försvunna tonsättningen.

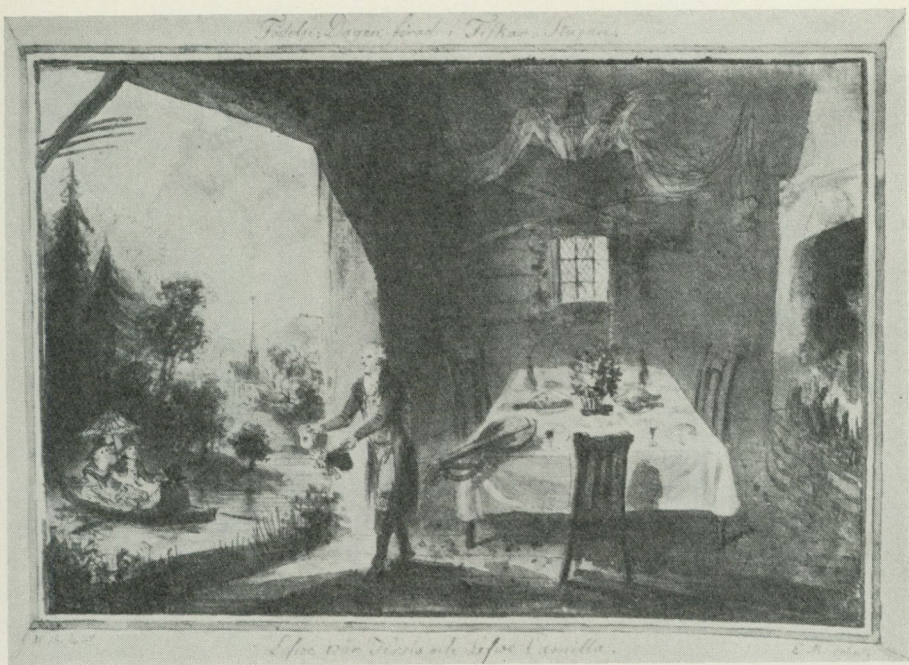
I Olympens postskriptum har Bellman infogat en liten personhistorisk notis: "von Dalins Bläckhorn första gången nyttjadt till Camillas ära", heter det. I Stadsmuseets nyöppnade Bellmansavdelning kan man beskåda ett lustigt bläckhorn av kinesisk extraktion, som Bellman emottog av Gustaf III, då han 1776 utnämndes till hovsekreterare. Men här är det uppenbart fråga om en annan hedersgåva, om skalden och lärofadern Olof von Dalins ärevördiga, nu väl försvunna bläckhorn, som tydligen överlämnats till fredsmanssångaren — kanske som julpresent — av beundrande vänner, bland dem måhända makarna Palmstedt själva. Man erinras om att Bellman i sin Levernesbeskrivning från följande år med stolthet framhöll, att "den store von Dalin" en gång granskat hans ungdomsdikt Månan och därvid blott ändrat ett enda ord.

Ännu en gång, kanske den allra sista, kom Bellman att framträda som poet vid en familjehögtid hos vännerna Palmstedt. Därom ger den andra nyfunna dikten besked. Den lyder:

Den 1. Sept. 1793.

Se! Din Son med ömt behag,	Lef förnöjd min hulda Mor,
Vid Cythérens stränder hamna!	Vid en älskad Faders sida,
Att Dig, ömma Mor! omfamna	Och en liten sak förbida,
På din kärleks-fest i dag.	Vet Mor! liten kan bli stor.
Friska blommor Dig betäcka,	Medlertid jag uprörd blifvit:
Och kring Floras Altare,	Men för att bli qvalet quitt,
Ses Din krants, den Tionde,	Du! som mig mitt hjerta gifvit,
Dig Guddomligheter räcka.	Tag det åter — — — det är ditt!

C. P.



Bellman välkomnar makarna Palmstedt till deras sommarställe vid Drevviken. Akvarell av Elias Martin 1792. Kungliga Biblioteket.

Dikten är skriven till Gustava Palmstedts nioåriga bröllopsdag, som inföll den 2 september, i hennes lille son Carls namn; han var åtta år gammal och blev med tiden en mångkunnig naturvetenskapsman, lärjunge till Berzelius, grundare av Chalmerska slöjdskolan i Göteborg och desslikes ledamot av Musikaliska Akademien. Att Bellman själv fört pennan är emellertid höjt över allt tvivel. Det graciösa poemet bär alltigenom hans signatur: den sommarmytologiska upptakten är lika karakteristisk för skalden som slutstrofens älskvärda joller, som har många paralleller bland den barnkäre poetens smådikter till sina egna söner eller verser som i deras namn riktats till vänner och anförvanter.

Själva utskriften är gjord av samma hand, som präntat Olympens manuskript. På äldre dagar överlät Bellman gärna den detaljen

åt andra. Ett par av Kungliga Bibliotekets bellmanshandskrifter (Vf 13 och Vf 21) är utskrivna av Eric Palmstedt, och en jämförelse med dem visar, att även de båda nyfunna manuskripten renskrivits av honom. Börsarkitekten har alltså tagit personlig del i förberedandet av vännernas hyllning för makan.

För bröllopsdagsdiktens utsmyckning svarar någon av husets mest kvalificerade konstnärsvänner. Han är tämligen lätt att avslöja. Den cirkelrunda vinjettens i blonda toner akvarellerade sceneri, där Gustava Palmstedt i anslutning till diktens första strof omfamnas av sin son och av Hymen och Eros mottar sin tionde årskrans, är med sin antikiserande hållning, sin säkra komposition och luftiga grace ett typiskt verk av Louis Masreliez. Han tillhörde, som förut nämnts, umgängeskretsen och har för övrigt prytt ett av Eric Palmstedts samlingsband av bellmansdikter (Vf 13 i Kungliga Biblioteket) med en vinjettbild i grekisk vas-stil och dessutom tecknat förlagan till en av försättsbilderna i Bellmans översättning av Gellerts Fabler, som utgavs av trycket just detta år, 1793.

Fru Palmstedts älskliga drag har tyvärr inte bevarats till eftervärlden i någon närbild. Hennes anlete är blott lätt skisserat på Hilleströms ovan omtalade genrescen från hemmet. Man vet att Elias Martin målat henne — Bellman riktade då några rörda strofer till konstnären — men porträttet tycks vara förkommet. Dessvärre ger oss Masreliez' vinjetteckning ingen ersättning på den punkten. Dess kvinnliga mittfigur är av allt att döma blott en klassicistisk schablon, utan någon porträttlikhet med den av Bellman och hans konstnärsvänner så varmt dyrkade Gustava Palmstedt.